Mariana DAN
(Facultatea de Filologie,
Universitatea din Belgrad)

Perspective culturale româneşti din Banatul sârbesc. Creaţie şi/sau identitate

Abstract: (Cultural Perspectives from the Serbian Banat. Creation and/or identity) Our intention is to disclose some of the cultural mechanisms of postmodernism, as related to the identity issues of the Romanian minority culture of Vojvodina, from the Serbian Banat. Today's democratic culture has been founded on models that are often paradoxical: on the one hand, it appeals to the pluralism of the cultural discourses, but, on the other hand, it does not really encourage the principle of auctorial 'diversity', being mainly focused on the 'multiplicity' of folkloric facts, when a national minority is considered. Trying to escape 'the terror of history', within which a certain minority is ex-centric (when considered in relation to the history of the majority, which is central), Slavco Almăjan, an outstanding Romanian writer of this region and an essayist, pondering on the situation of the national minorities, views minority identity as being, almost exclusively, defined and supported by auctorial literary production. Today's postmodern obsessive folkloric unionism cannot represent a stable model for maintaining and propagating true cultural, i.e. identity values. Instead, a minority culture should be analysed within the framework: *author-overall culture*, in which auctorial achievements are beyond the folkloric ones. This cultural model is viewed as the only means of escaping ethnical extinction, by assimilation within the majority culture. However, individual, creative expression within the minority community has been confronted with practical issues, related to its poor mass media coverage and reception, both within the Serbian and in the Romanian cultural framework. This paper tries to answer the question of what the key is for the survival of the Romanian minority nationality of Vojvodina today: mere folkloric cultural facts, or individual, auctorial creation.

Keywords: ethnic minority culture, Slavco Almăjan, cultural value, ideology, postmodernism

Rezumat: Lucrarea de faţă îşi propune să dezvăluie unele dintre mecanismele culturale prezente în postmodernism şi de corelare a acestora cu poziţia identitară a minorităţii naţionale româneşti din Voivodina, din Banatul Sârbesc. Cultura democraţiei de azi este fondată pe modele adeseori paradoxale: pe de o parte, ea apelează la pluralismul discursurilor culturale, dar, pe de altă parte, ea nu încurajează suficient principiul „diversităţii" auctoriale, fiind focusată în special pe „multiplicitatea" faptelor folclorice, atunci când e vorba de o minoritate naţională. Încercând să scape de „teroarea istoriei", în cadrul căreia o minoritate este ex-centrică (dacă ea se priveşte prin prisma istoriei majoritare, care este centrală), Slavco Almăjan, scriitor şi eseist român remarcabil din această regiune, consideră că identitatea minoritară este, aproape exclusiv, definită şi susţinută de producţia literară auctorială. Unionismul folcloric obsesiv din postmodernism nu poate reprezenta un model stabil de menţinere şi propagare a adevăratelor valori culturale, adică identitare. În schimb, cultura unei minorităţi ar trebui analizată prin ecuaţia: *autor-cultură în general,* în care realizările auctoriale se află deasupra celor folclorice. Acest model cultural este văzut ca singurul mod de a evita extincţia etnică, prin asimilarea din cadrele culturii majoritare. Astăzi însă, expresia individuală, creativă a comunităţii minoritare se confruntă cu probleme practice, legate de mediatizarea şi receptarea sa atât în perimetrul cultural sârbesc, cât şi în cel românesc. Acest articol încearcă să răspundă la întrebarea care ar fi cheia supravieţuirii minorităţii naţionale româneşti din Voivodina de azi: prin fapte de cultură folclorice ori prin creaţie individuală, de autor.

Cuvinte-cheie: cultură minoritară, Slavco Almăjan, valoare culturală, ideologie, postmodernism

BDD-A31333
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:56 UTC)

Identitate individuală, identitate personală şi identitate culturală

Cercetările ştiinţifice de astăzi pun în prim-plan rolul culturii în constituirea identităţii. Nici chiar identitatea personală ori cea individuală nu pot fi concepute în afara culturii. În acest sens, Jan Assmann (Assmann 2005, 154-156) constată că identitatea Eului poate fi: a) individuală sau una b) personală. Prin *identitatea individuală,* el înţelege imaginea creată şi păstrată în conştiinţa individului, împreună cu toate acele caracteristici (semnificative) care îl deosebesc pe acesta de ceilalţi; e vorba despre o conştiinţă corporală şi individuală despre unicitatea sa şi despre faptul că nu poate fi înlocuit. Identitatea individuală reprezintă contingentul vieţii, relaţia cu valorile aproximative referitoare la viaţă şi moarte, precum şi existenţa fizică, nevoile elementare ale vieţii. Pe de altă parte, *identitatea personală* e suma tuturor rolurilor, a caracteristicilor şi competenţelor pe care le acumulează individul în timpul încadrării sale într-o constelaţie ori organizare socială specifică; ea se referă la recunoaşterea sa din partea societăţii. Pentru discuţia noastră este semnificativ faptul că ambele aspecte ale identităţii Eului sunt *sociogene* şi *determinate cultural*, căci şi procesul individuaţiei şi cel al socializării se desfăşoară deopotrivă în cadrele stabilite de cultură. Ambele aspecte ale identităţii ţin de conştiinţa care se formează într-un mod specific şi se normează prin limbă şi prin adoptarea valorilor şi concepţiilor unei epoci. În acest mod, oricât de paradoxal ar putea să pară acest fapt la o primă vedere, societatea nu reprezintă o putere care se opune individului, ci constituie un element al sinelui său. De aceea, identitatea, ca şi *identitatea Eului, reprezintă o „construcţie" socială şi este, ca atare, o identitate culturală*. Nu există o identitate care răsare „de la sine". Prin această analiză a identităţii individuale şi personale, deşi sumar redată, apare evident faptul că, pe de o parte, *identitatea, oricât de intim legată de ceea ce numim „eu", se formează* în cadrul culturii, dar şi că, pe de altă parte, *identitatea se poate exprima în cadrul culturii* şi nu în alte domenii.

În cadrul unei culturi minoritare, lucrurile apar şi mai evidente. În acest sens, Slavco Almăjan, scriitor şi imagolog, ca reprezentant de seamă al culturii române din Voivodina, Banatul Sârbesc, constată că atribuţiile autorului minoritar devin aproape o misiune, căci autorul, prin textele sale, va fixa şi păstra în timp identitatea culturală şi lingvistică a comunităţii sale. Fără aceste texte auctoriale, identitatea culturală a unei comunităţi nu poate depăşi faza anonimatului cultural:

> Nu poţi fi alpinist minoritar, marinar minoritar sau penumbră aristocratică, dar poţi fi poet, producător de chilimuri, învăţăcel al istoriilor orale nedistilate, şi acest lucru nu descurajează pe nimeni, chiar nici pe cei obişnuiţi să artificializeze viaţa din cauza infantilismului nepredicativ. Există totuşi un loc central în care minoritarul se întâlneşte cu prelungirile rădăcinilor esenţiale şi acest loc aparţine limbajului; nu există o limbă minoritară, limba minoritară fiind limba naţiunii, respectiv limba poporului din care îşi trage seva istorismului timpuriu, a subiectivismului echidistant, precum şi conceptul cultural al sentimentului tradiţional. Aşadar, brâul transparenţei noastre tradiţionale, zestrea istorică incoruptibilă, este fascinanta măreţie a dialectului, în care se exprimă mentalitatea şi modelul său funcţional, martorii supremi şi emblematici ai epicului pierdut şi al realităţii recâştigate. (Almăjan 2007, 190).

BDD-A31333
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:56 UTC)

„Studiile de caz", „cultura majoră", „cultura minoră" şi problema valorilor culturale

În ultimul timp, studiilor culturale în general şi celor etnice în mod particular li se acordă o deosebită atenţie, fondate fiind în special pe relaţia dintre cultură şi identitatea naţională. În antropologia actuală se practică în mod curent aşa-numitele „studii de caz" (*case studies*), a căror relevanţă se bazează în special pe metoda abordată, legată, în primul rând, de prelucrarea, de către omul de ştiinţă, a unor date concrete, preluate direct de pe teren. După ce şi-a stabilit regiunea de cercetare şi comunitatea care va constitui obiectul de studiu, antropologul de astăzi întreprinde interviuri, cu „persoane-cheie", care sunt respondenţii ce reprezintă cel mai bine comunitatea respectivă. Analiza antropologului actual porneşte, în linii mari, de la „povestea vieţii" respondenţilor, consideraţi drept semnificativi, procedeu care are în vedere împletirea memoriei individuale cu cea colectivă, considerate ca relevante pentru stabilirea particularităţilor unei culturi, deci a unei anumite comunităţi identitare. Această metodă este un fel de corespondent al metodei „mostrelor" din ştiinţele exacte. Ea este practicată astăzi pe scară largă, tocmai din dorinţa de „obiectivizare" a ştiinţelor umaniste, ce suferă de un fel de complex de inferioritate provenit din „subiectivismul" abordărilor filozofice ce caracterizau filozofia culturii. În ciuda acestei „obiectivizări" spre care tind ştiinţele culturale de astăzi, precum şi în ciuda faptului că metodologia studiului antropologic de astăzi se poate aplica, în mod democratic şi în egală măsură în cercetarea culturală a unei comunităţi majoritare ori minoritare, metodologia actuală prezintă, totuşi, anumite neajunsuri.

De exemplu, apare paradoxal faptul că, în cadrul definiţiei exhaustive de care se bucură noţiunea de cultură astăzi, adesea, nu se ţine seama de diferenţierea dintre „cultura majoră" şi „cultura minoră" (în sensul în care Lucian Blaga folosea aceste precepte), adică între ceea ce reprezintă cultura folclorică a unei comunităţi, pe de o parte şi, pe de altă parte, valorile culturale auctoriale care, de fapt, scot cultura unei anumite comunităţi din situaţia anonimatului cultural. Neajunsurile „studiului de caz" apar cu atât mai evidente cu cât, tot astăzi, este unanim acceptat faptul că „elita intelectuală" a unei comunităţi (Todorova 2006, 105-106) este cea care reprezintă atitudinea şi mentalitatea grupului etnic respectiv, fie că este vorba de o cultură majoritară ori una minoritară.

Cercetările din domeniul antropologiei însă, prin „studiile de caz", pun adesea într-un prim-plan „oamenii obişnuiţi" ai comunităţii analizate şi nu reprezentanţii elitelor sale culturale ori abordează nişte scriitori de o valoare literară secundară, dar a căror operă se pretează foarte bine la formula de cercetare a mentalităţilor. Chiar dacă imagologii nu doresc şi poate că nici nu trebuie să se ocupe de evaluarea operei acestora în sine, ca *valoare artistică*, prin însuşi faptul că o analizează (în principal din nişte perspective extrinseci literaturii), cercetătorii respectivi contribuie la procesul mediatizării unor scrieri mai puţin importante care devin, dintr-odată, reprezentative. Nu este deloc un fapt întâmplător că imagologiei îi vine mai uşor să se raporteze la discursul în proză decât la poezie, care este într-o bună măsură marginalizată din dificultatea aplicării metodelor ce caracterizează noua disciplină în cadrul unui discurs sintetic, simbolic şi abstractizant, cum este cel poetic. Şi totuşi, nu trebuie pierdut din vedere faptul că importanţa unei opere literare rezidă în primul

BDD-A31333
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:56 UTC)

rând în nişte calităţi ce solicită criterii de abordare de o altă natură şi care au în vedere o componentă axiologică, ce defineşte opera de artă ca atare. Cercetarea unor scriitori mai puţin însemnaţi nu este în sine „dăunătoare”, dar se constată că, din păcate, astăzi a scăzut considerabil interesul de a evalua opera scriitorilor minoritari în sine (număr redus de lucrări de critică literară), ceea ce înseamnă şi lipsa unei perspective axiologice şi, ca urmare, posibilităţile de a plasa în mod corect un autor într-un context mai restrâns, local şi/sau mai larg, global (în cadrul istoriei literaturii) sunt minime. Astfel, unii scriitori însemnaţi, aparţinând unei minorităţi naţionale, cum este şi cazul lui Slavco Almăjan, ori cel al lui Pavel Gătăianţu riscă să fie marginalizaţi prin lipsa unor studii adecvate referitoare la scrierile lor ca atare, fapt care ar scoate în relief valoarea imanentă a contribuţiei lor literare în cadrele mai largi ale operelor literare în general. Doar astfel s-ar putea motiva, totodată, mai clar, prezenţa acestora în celelalte tipuri de studii, care se ocupă de detectarea mentalităţilor în cadrul operelor literare. Studiile de caz din domeniul antropologiei, prin abundenţa lor actuală, „înghit” cumva efortul semnificativ al operelor auctoriale de a ridica pe o treaptă a valorilor universale cultura comunităţii respective, reducând astfel şi posibilitatea identificării culturale în afara şi deasupra unionismului etnic, de enclavă culturală, a comunităţii analizate şi mediatizate prin studiile respective. Desigur, studiile antropologice respective îşi au importanţa lor culturală, însă, în cadrul comunităţilor etnice care au trecut de faza anonimatului cultural, aceste studii ar trebui echilibrate prin „mostrele” de respondenţi care au trecut prin şcoala în limba comunităţii, în cazul de faţă limba română, fapt care ar pune în evidenţă nu numai o identitate culturală statică, ci una dinamică, evolutivă. Cu atât mai mult cu cât aspectul aparent static, înregistrat de antropolog la un moment dat, reprezintă şi el o evoluţie, ce e drept imperceptibilă, în timp.

Cele expuse demonstrează, în principiu, că adevărul despre *identitatea culturală se află undeva la mijloc şi nu în cadrul extremelor culturale*, fapt care îl frământă şi pe însemnatul scriitor al minorităţii române din Voivodina, Banatul Sârbesc, Slavco Almăjan şi pe care acesta îl expune nuanţat în colecţia sa de eseuri antropologice *Rigoarea şi fascinaţia extremelor*, unde priveşte situaţia identităţii culturale a comunităţii sale etnice din interiorul acesteia. Punctul de vedere al lui Almăjan se suprapune peste concepţia filozofică a lui Lucian Blaga despre cultură, pe care o demonstrează la modul practic, din interior, căci autorul minoritar dovedeşte că trebuie să se facă, pe bună dreptate, deosebirea dintre „cultura majoră” şi „cultura minoră”. Dacă „studiile de caz” de astăzi pretind a fi obiective, tocmai pentru că instrumentalizează „interviurile-mostre”, care devin, spun ei, relevante pentru comunitatea identitar-culturală, deci etnică, latura slabă a acestor „studii obiective” este tocmai faptul că prezintă o relevanţă limitată, deoarece acestea exclud tocmai elitele intelectuale şi creaţiile auctoriale, care au rolul de a transpune cultura etnică locală în planul culturii valorilor universale. Nicio mare cultură naţională nu poate fi concepută prin literatura anonimă, ci este de regulă definită prin creaţiile culturale auctoriale, deci prin elitele intelectuale şi culturale de care a dispus şi dispune.

În această privinţă, dacă este înţeleasă în mod greşit, democraţia de astăzi, ca ideologie, poate duce la confuzia de valori culturale, tocmai prin actul democratic al nivelării acestora. Acest fapt apare evident mai ales în cazul în care se are în vedere abordarea culturilor minoritare, cărora studiile ştiinţifice le acordă astăzi un spaţiu

BDD-A31333
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:56 UTC)

considerabil, dar care se află, adesea, în raport invers-proporţional cu judecata de valoare a fenomenelor culturale auctoriale, care reprezintă un factor de bază în constituirea unei identităţi culturale evoluate.

Cultura auctorială drept „cultură majoră" în cadrul minorităţii etnice

În planul practic, auctorial, Slavco Almăjan, ca parte din „elita intelectuală" (ca să folosim expresia Mariei Todorova, ce ni se pare relevantă în acest caz) a comunităţii minoritare româneşti din Banatul Sârbesc, analizează opoziţia dintre identitatea minoritară (impusă, de fapt din exterior, în planul ideologico-politico-cultural) şi identitatea umană în general, adică raportarea scriitorului ca om la faptul existenţei, al fiinţării în lume. Căci scriitorul minoritar, ca om, are şi el dreptul, cel puţin ca respondenţii din studiile antropologice de „caz", să-şi spună „povestea vieţii", să se raporteze la existenţă.

Opoziţia de care vorbeam mai sus, ori „extremele", cum spune Slavco Almăjan în volumul său de eseuri *Rigoarea şi fascinaţia extremelor*, se fondează, în primul rând, pe opoziţia dintre faptul istoric şi cel existenţial şi pe întrebarea implicită care se pune: reprezintă oare identitatea etnică o identitate istorică ori una culturală? Refuzând „teroarea istoriei", ca să folosim consacrata expresie a lui Mircea Eliade, la Almăjan se constată că această teroare se manifestă şi mai pregnant în cazul în care este vorba de o comunitate minoritară, deoarece comunitatea respectivă este, inevitabil, percepută drept *ex-centrică* din punct de vedere istoric, adică periferică în raport cu istoria şi cultura comunităţii centrale, majoritare:

> Noi scriem o literatură în limba română în Voivodina, respectiv Serbia. Până în anii nouăzeci am fost scriitori iugoslavi care au scris româneşte. Astăzi suntem în poziţia să fim scriitori români din Iugoslavia. Nuanţa a înlocuit prejudecata. (Almăjan 1996, 75).

Aceste afirmaţii, în care autorul vehiculează atât perspectiva sa individuală şi personală identitară, cât şi perspectiva comunităţii din care face parte, apar ca o „stare de spirit" obiectiv-subiectivă relaţionată cu o *identitate (minoritară) impusă din exterior* şi formulată prin opinia culturii hegemonice. „Identitatea exterioară", adică identitatea impusă şi definită din afara minorităţii române a dus, în timp, la sentimentul marginalizării. De aceea, identităţii istorice, care în cazul minoritarului nu există (aceasta fiind ex-centrică din punct de vedere istoric), autorul îi opune identitatea culturală. În ciuda sentimentului excluderii minoritarului din istorie, cu teroarea ei cu tot, Slavco Almăjan rămâne totuşi optimist şi încrezător în faptul că „galaxia minoritară" a românilor din Voivodina poate supravieţui şi în ex-centricitate, iar aceasta tocmai datorită faptului că posedă o cultură proprie, căci spaţiul cultural este tocmai arena în care comunitatea minoritară îşi poate desfăşura existenţa şi etala valorile, chiar şi în cazul în care se renunţă la „centralitatea" sa din punct de vedere istoric:

> *Lumea dispune de teorii, de vârste, de epoci istorice, triste sau aurifere, de globalism şi de idei profitabile, la care minoritatea de regulă nu participă.* Ea poate fi găsită în culoarele deznădejdii aşteptând o simplă atenţie în schimbul

BDD-A31333
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:56 UTC)

> unui servilism stenic. Spaţiul său cultural rămâne singura arenă în care îşi poate demonstra prioritățile alternative. (Almăjan 2007, 190).

Opusă fiind istoriei, adevărata cultură a minoritarului este totuşi, pentru autor, cultura auctorială (deci „cultura majoră", care există şi în cadrul minorității naționale), căci: „literatura a rămas singurul adevăr", „cărţile pe care le publicăm ascund măreţia ţipătului fără ecou" (*Ibidem*, 256). Într-un registru existenţial(ist), care aminteşte de Emil Cioran, deşi independent de acesta, Almăjan constată că: „Ceea ce pierdem definitiv şi ceea ce suntem pregătiţi să uităm este istoria. Restul e agonie" (*Ibidem*, 310). Dar tocmai literatura auctorială este cea care reflectă această agonie existenţială, suprapunând, în cazul scriitorului minoritar, tema fiinţării omului în lume peste tema marginalizării în raport cu cultura majoritară, care, nici ea, nu se reduce niciodată la faptele de ordinul anonimității artistice, ci presupune, în egală măsură, mai ales, valorile auctoriale. Tocmai de aceea, autorul, fiind un creator de valori, aşadar, participând la „cultura majoră" a comunității sale, nu poate fi comparat cu, spre exemplu, alpinistul ori marinarul minoritar... În acest sens, este important să nu se întreţină confuzia între „cultura majoră" şi cultura majoritară. Căci o cultură minoritară are şi ea dreptul să aibă, pe de o parte, cultura sa „minoră" şi, pe de altă parte, cultura sa „majoră", care este cea auctorială.

Aceste clarificări care se impun reprezintă tocmai o dovadă a faptului că, aşa cum transpare din eseurile imagologice ale lui Slavco Almăjan, situaţia autorului minoritar este extrem de dificilă. Dacă cultura hegemonică/majoritară tinde întotdeauna să reducă existenţa minoritarului la „motivul ritmic al banalului" care „împacă specificul şi realitatea", scriitorul minoritar se află, pe de o parte, confruntat cu pericolul discontinuității, deci al pierderii identității sale, iar, pe de alta, cu identificarea cu o limbă şi o cultură (în cazul lui S. Almăjan cea română) care este îndepărtată de contextul său imediat. De aceea, „cultura majoră" a minoritarului este pândită, pe de o parte, de extincţie prin asimilarea ei în cadrul culturii majoritare, iar, pe de altă parte, aceasta se poate stinge prin nereceptarea sa în cadrul mai larg al culturii-mamă (România, în cazul lui S. Almăjan). În această situaţie este cu atât mai nedreaptă reducerea unei culturi minoritare la preceptele „culturii minore", mai ales când aceasta a înregistrat însemnate producţii auctoriale.

Autorul cosmopolit versus „homo minority"

În esenţă, pentru S. Almăjan ca scriitor şi ca om de cultură *nu* relaţia *minoritar-majoritar* este dihotomică, ci raportul dintre adevăr şi neadevăr (manipulare a adevărului) despre cultura minoritară. Pentru el, adevărurile existenţiale sunt universale şi evidente şi ele sunt şi au fost întotdeauna promovate de marii oameni de cultură care nu au fost angajaţi în „realităţile" circumstanţiale ale politicilor şi ideologiilor istorice (adică în „teroarea istoriei", la modul general), pe care, după cum am văzut, S. Almăjan le respinge şi el, în egală măsură. În acest sens, S. Almăjan îi consideră pe toţi marii scriitori drept contemporanii săi şi adesea citează părerile lor:

> Adevărul despre *homo minority* este biografismul care se modifică, neliniştește, sau devine pigmentat de complexe sociale. Oare nu ne învaţă acelaşi Huxley că „toate marile adevăruri sunt adevăruri evidente, dar nu şi toate adevărurile evidente sunt mari adevăruri" (*Ibidem*, 314).

BDD-A31333
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:56 UTC)

Ironia lui Slavco Almăjan faţă de „homo minority" este de fapt aceeaşi „greaţă" faţă de istorie, îndreptată acum asupra omului mediocru, care a existat în toate timpurile şi toate sistemele politice şi care este însuşi creatorul istoriei, fie acest om un apartenent al culturii majoritare, ori minoritare. Spre deosebire de adevăraţii creatori de artă şi cultură, deci de valori, care cel mai adesea merg în contrasens cu semnificaţiile impuse de istoria puterii, oamenii mediocri sunt adevăratele instrumente ale istoriei, fiind gata să-şi modifice chiar biografia personală, pentru a-i „construi" o continuitate din perspectiva unor cerinţe circumstanţiale. Se înţelege, implicit, că *omul mediocru în general ar trebui să fie etichetat cu calificativul înjositor de „minoritar"*, iar S. Almăjan îşi face o plăcere din a produce un adevărat „case study" al acestuia, în timp ce citează pasaje despre mediocritate şi prostie din scriitori celebri: „în sufletul omului mediocru se naşte numai dorinţa de a-şi păstra până la sfârşitul zilelor influenţa asupra oamenilor" (Şestov); „prostia este democratică în felul ei, ea cere colaborarea tuturor" (Krleža) (*Ibidem*, 315, 319)

Părerile lui S. Almăjan, care cercetează nu numai mecanismele identitare, ci şi instinctele supravieţuirii în societate ca paradigme ale comportamentului uman, sunt similare cu opiniile formulate de sociologie. A intra în societate şi a fi acceptat de ea înseamnă a te îmbolnăvi de o boală denumită „minoritarită". Astfel, *în timp ce identitatea autorului este una cosmopolită, lui îi este impus să fie „minoritar"*. În acest context, Almăjan se întreabă, cu un umor rafinat şi făcând apel la un context multicultural, ce anume este viaţa minoritarului:

> Minoritarul, asemeni omului lui Novalis, care prin intermediul bolii devine spiritualizat, nu poate deveni om al societăţii dacă nu se îmbolnăveşte de minoritarită, respectiv de maladia ce exprimă caracterul său identitar şi prin care se poate autodefini ca reprezentant al unei etnii. Şi ce anume este viaţa minoritarului?
>
> Ecleziastul ar fi spus: *De bună seamă şi aceasta tot deşertăciune este*; sau Hamlet: *Da, rogu-te, aminteşte-mi*; sau James Joyce: *Un vânt mic vântind pihi*; sau Becket: *Întrebarea pe care mi-am pus-o deseori* (*Ibidem*, 331).

Discuţia lui S. Almăjan despre minoritatea română din *Rigoarea şi fascinaţia extremelor* se transformă într-o discuţie generală despre cultură, identitate artistică şi existenţială în care autorul descoperă paradigmele comportamentului uman prin atitudinile sale de aderare ori neaderare la povestea impusă în mod oficial despre realitate. Creatorul de cultură este individul dintotdeauna care, indiferent de timpul istoric în care a trăit, a refuzat caracterul normativ al identităţii impuse de istorie. Ca fiinţă care trăieşte în afara fluxului istoric, minoritarul (ca om autentic şi nu cel bolnav de „minoritarită") are şansa de a privi existenţa în mod autentic, susträgându-se mitizării de care face uz istoria. *Durerea cea mai mare a minoritarului este însă faptul că, marginalizat fiind de istorie, el cade în uitare, fiind astfel şters de pe „harta existenţială" şi culturală obiectivă*. În această situaţie, din punctul de vedere al lui Slavco Almăjan, tocmai „uitarea culturală", prin reducerea unei etnii la cultura sa folclorică, la unionismul etnic, poate fi compensată prin actul creativ, prin care autorul se racordează la valorile literare, indiferent de spaţiul geografic în care acestea au fost produse:

BDD-A31333
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:56 UTC)

> Himera uitării ne caută în turnuri, la subsol, în câmpie şi-n vârsta prematură a trecutului istoric. Am înţeles definitiv că acolo unde există uitare există şi emoţii de un didacticism consternant. [...] Nefericirea e că poeţii nu uită nimic. Sorescu nu uită cum *vântul ne roade numele* şi cum Maria se transformă în Mariţa; Vasco [Popa] nu a uitat niciodată cum străbunicul său, Ilie Luca Morun, crescuse doi lupi şi că, întreaga sa viaţă, se întrebase dacă nu cumva unul dintre lupi era chiar el, poetul, crescut în imediata apropiere a celei mai minunate păduri de brad din sudul Banatului. Evident, important e să reţinem că uitarea, uneori, poate fi şi o alternativă a supravieţuirii ultrasensibile. (*Ibidem*, 250).

După S. Almăjan, acelaşi om, dar mai ales creatorul de valori culturale, poate funcţiona pe nivele diferite de identitate. Se subînţelege că impunerea din exterior a unei anumite identităţi reprezintă un abuz:

> Personal trăiesc o viaţă cosmopolită, deşi în subconştientul meu păstrez structura, aproape didactică, a *rădăcinilor culturale*, salvatoare de dispreţ. Sunt convins că am reuşit să păstrăm o rază de lumină în pofida istorismului deconcertant şi a idealurilor niciodată bine definite. Pe ruleta istorică, aducătoare de noroc şi nenoroc, se învârt textele noastre literare umanizând nostalgia pierdută. (*Ibidem*, 255).

Pentru S. Almăjan, de sindromul „minoritaritei" pot suferi unii oameni de etnii diferite, cu profesiuni diferite, fie ei preoţi ori politicieni, dascăli, scriitori ori agitatori culturali etc., deci toţi oamenii mediocri, toţi adepţii viziunilor riguroase şi inflexibile despre „realitate", confundată cu „un adevăr ultim" despre lume. Ei sunt aceia care inspiră titlul cărţii *Rigoarea şi fascinaţia extremelor* şi de a căror opinie ţine seama, în mod democratic, Slavco Almăjan. Pentru a fi mai clar înţeles, autorul foloseşte din nou, în spirit postmodern, un citat reprezentativ din C. Noica, pe care îl utilizează pentru a defini nu numai sindromul, dar şi „antidotul" pentru „minoritarită": „«Nu Unu şi Multiplu este problema interesantă, ci Unu şi Divers», spune Noica. Adevărul e că noi nu am înţeles lucrul acesta." (*Ibidem*, 212).

Postmodernismul şi unionismul folcloric obsesiv

Jocul confuziilor dintre cultura minoritară şi cultura minoră, dintre „unu şi multiplu", care reprezintă un pericol potenţial, prin generalizare, dacă se au în vedere „studiile de caz", bazate pe mostrele etnice, se suprapune cu un alt gen de „joc" creat şi întreţinut de cultura postmodernă. Pentru a clarifica lucrurile, Almăjan recurge la opinia lui H. R. Patapievici despre postmodernism, pe care o comentează din punctul de vedere al postmodernităţii voivodinene:

> Dacă postmodernitatea, după spusele aceluiaşi Patapievici, nu este decât un „joc de putere în care nu există decât falsitate şi minciună", atunci jocurile noastre minoritare concepute pe ideea unui *unionism folcloric obsesiv, a unui constructivism retoric şi infantil, ce neagă pluralitatea, diversitatea, deci se neagă pe el însuşi, folosindu-se fără scrupule de vicleşuguri şi falsităţi, demonstrează că noi suntem protagoniştii unui astfel de postmodernism pe care raţiunea îl interpretează la modul cel mai felurit*. Aşadar, întrucât acceptăm o astfel de interpretare şi, în cazul nostru

BDD-A31333
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:56 UTC)

> suntem pregătiţi să o acceptăm, atunci putem spune că minoritarul din Voivodina se află într-o postmodernitate traumatică sau, mai bine spus, într-o stare de auto-marginalizare a importanţei sale (non)istorice, şi că modernitatea, înţeleasă ca stare permanentizată, îi permite să se manifeste şi diametral opus. (s. n.) (*Ibidem*, 212).

„Automarginalizarea" este, de fapt, lipsa de diversitate din cadrul unei culturi. Se observă, aşadar, o situaţie paradoxală: e vorba, pe de o parte, despre o schimbare globală de viziune asupra lumii în sensul diversificării libere a identităţilor culturale, iar, pe de altă parte, se constată „osificarea" acestor identităţi în sistemele închise ale culturii etnice minore. Motivele crispării în sisteme culturale închise pot fi multiple: frica de asimilare, oportunism, dar şi din sentimentul euforic, „purist" şi exclusivist al câştigării de drepturi în planul socio-politic.

Pentru a explica fenomenul, acesta trebuie pus într-un context mai larg. Cam pe la începutul anilor '90 ai secolului trecut s-a produs, în mod rapid şi neaşteptat, o schimbare de *Weltanschauung* în plan oficial, cu toate laturile de viziune implicite: politică, ideologică, socială, istorică, dar şi culturală şi filozofică.

Noua viziune despre lume s-a răspândit rapid pe plan global „cu ideea, îmbrăţişată de mulţi antropologi şi filozofi ai culturii, că am intrat într-o epocă a sfârşiturilor, sau a *post*-urilor: epocă post-industrială, post-istorică, post-creştină, post-naţională, post-modernă şi, în ceea ce priveşte viaţa spiritului, navigăm toţi, confuzi şi angoasaţi, în epoca post-umanismelor europene. [...] Nici oamenii de ştiinţă nu sunt mai optimişti. Fizicianul şi filozoful Ilya Prigojine, laureat al premiului Nobel, scrie într-un studiu, care se cheamă *Sfârşitul certitudinilor*, că lumea actuală a intrat într-o „dinamică a sistemelor instabile". Ceea ce înseamnă că, până acum, ea a fost condusă de *legi deterministe*, iar de aici înainte va fi dominată de *legi probabiliste.*" (Simion 2007, 15).

După cum constată Hobsbaum (Hobsbaum 2002, 318), întreruperea radicală cu trecutul, evidenţiată prin prefixul „post", a constatat doar moartea sistemelor vechi de viziune a lumii, dar nu a oferit, în schimb, niciun consens de opinii şi nicio siguranţă privitoare la „viaţa postmortem" şi a definirii acesteia, continuând de fapt viziunea fragmentară a lumii, care s-a manifestat pe tot parcursul secolului XX cu multiplele sale teorii, al căror postfix era „ism". Spre deosebire de „isme" însă, care reprezentau curente şi sisteme teoretice ale anumitor discipline, noile sisteme al căror prefix este „post" aduc în practica istorică (cu tot ce implică aceasta) ideea „democraţiei" şi a diversităţii şanselor şi valorilor, care din punct de vedere teoretic şi practic nu fuseseră posibile înainte. Odată cu dezmembrarea URSS, a început de fapt o epocă care se autodefineşte prin antitotalitarism, deci epoca renunţării la sistemele „unice" de coordonare în planul politic, social şi cultural. În aceste condiţii, s-a produs un nou *sens* şi o nouă modalitate de instrumentalizare a trecutului, o nouă *Weltanschauung*, care a relativizat multe dintre concluziile istorice acceptate până atunci.

Paradoxul viziunii postmoderne constă în faptul că, pe de o parte, se practică o politică antitotalitaristă şi se promovează ideea libertăţii alegerii şi exprimării identităţii, iar, pe de altă parte, orice identitate, ca adevăr valabil în cadrul restrâns al unei comunităţi este *relativă* şi *subiectivă* ca „poveste adevărată" individuală şi nu una istorică (în vechiul sens al istoriei, ca ştiinţă), căci însăşi istoria se defineşte acum drept o „poveste" subiectivă. Distorsiunile şi nedreptăţile istorice din trecut pot

BDD-A31333
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:56 UTC)

fi expuse astfel, în cadrul „postistoriei”, din unghiuri de vedere diferite, în discursurile paralele ale diverşilor indivizi, cu diverse opţiuni istorice, dar adevărul istoric unic nu mai există, căci nu mai există o singură „poveste adevărată”. În noua concepţie despre lume, toate teoriile, filozofiile şi „poveştile adevărate” ca metadiscursuri sunt iluzorii, fapt pe care îl dovedeşte şi diversitatea acestora. Într-o lume atee, singura „realitate” totalizatoare este de ordin pragmatic, iar toate „adevărurile” individuale sunt nişte „realităţi” subiective, deci iluzorii şi acest lucru se referă şi (mai ales) la „memoria culturală”, deci la cultură, devenită acum o „postcultură”.

Cu alte cuvinte, orice cultură, fie ea majoritară ori minoritară, este liberă să-şi exprime identitatea, dar cultura însăşi nu mai prezintă importanţa pe care o prezenta în istoria civilizaţiilor, căci important este prezentul pragmatic în care se trăieşte „astăzi”. Cultura majoritară şi cea minoritară nu se mai află (teoretic, cel puţin) în relaţia *centru-periferie*, nefiind niciuna mai importantă ori mai puţin importantă, ci ambele fiind percepute drept mitizări ori metadiscursuri inacceptabile pe plan global şi „obiectiv”. *În aceste condiţii, propriile valori culturale apar ca nişte iluzii şi, dacă renunţi la ele, ce mai rămâne? Altfel spus, minorităţile culturale au obţinut dreptul de a-şi manifesta identitatea, dar identitatea însăşi este definită, într-un plan mai larg, drept o iluzie în societatea globală şi care nu se bazează pe mituri, ci pe „realitatea” financiară şi „concretă” a supravieţuirii.* De aceea, S. Almăjan, pe linia definirii postmodernismului de H. R. Patapievici, crede că, marginalizate fiind ca neproductive, identitatea, memoria culturală şi cultura „se închistează în unionism folcloric obsesiv, a unui constructivism retoric şi infantil, ce neagă pluralitatea, diversitatea, deci se neagă pe el însuşi [prin negarea diversităţii], folosindu-se fără scrupule de vicleşuguri şi falsităţi, demonstrează că noi suntem protagoniştii unui astfel de postmodernism pe care raţiunea îl interpretează la modul cel mai felurit.” (Almăjan 2007, 212).

Slavco Almăjan crede că repercusiunile importante ale preceptelor postmoderne referitoare la identitatea culturală se manifestă mai ales în cazul culturilor minoritare. În această privinţă, el constată cu umor şi amărăciune că situaţia culturii minoritare de astăzi apare ca „un fascinant preludiu nonistoric al unui epilog postistoric.” (*Ibidem*, 306).

Literatura cultă – o iluzie?

În anumite studii recente dedicate mitogenezei se încearcă o redefinire a fenomenul artistic în contextul influenţelor istorice, sociale, psihologice, culturale etc. Literatura română este judecată drept un proces guvernat de metasensuri, reflexe şi complexe care trebuie demitizate. Astfel, Eugen Negrici analizează:

> felul şi măsura în care mitul distorsionează demersul interpretativ şi structurează procesul creator. Interesaţi mai ales de consecinţele în plan literar ale activării miturilor, vom încerca să aflăm unde în câmpul hermeneuticii, al teoretizării şi al producţiei artistice există fie mistificare şi camuflaj, fie iluzionare. [...] Din această perspectivă, ceea ce înceţoşează perspectiva noastră este, de regulă, o fantasmă ivită din imaginarul colectiv ca replică la anumite dezechilibre sociale sau tensiuni interne sau externe, la situaţii de vacuitate şi frustrare (Negrici 2008, 15).

BDD-A31333
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:56 UTC)

Autorul român minoritar din Voivodina, S. Almăjan, şi criticul literar din România, E. Negrici, au păreri diferite în legătură cu mitogeneza, memoria culturală, producerea şi receptarea operelor de artă, precum şi în ce priveşte rolul identitar al culturii. Dacă pentru criticul literar din România *imaginarul colectiv* are conotaţii negative, căci „înceţoşează" obiectivitatea privirii şi reprezintă un fel de compensaţie a frustrărilor, pentru S. Almăjan, ca scriitor ce face parte din minoritatea română din Serbia, imaginarul colectiv reprezintă o „salvare" existenţială şi creatoare, în situaţia în care minoritarul nu participă la istorie. Identificând orice tip de metadiscurs drept o mitizare a „realităţii", după ce se citeşte cartea lui E. Negrici, nu este prea clar ce anume rămâne din literatura română. *„Demitizarea" literaturii române merge mână în mână cu deconstrucţia identităţii*, care se fondează, după cum am arătat deja, pe cultură şi în cadrul acesteia.

Vagul optimism cultural, în care sunt învăluite eseurile de imagologie ale lui Slavco Almăjan se cufundă (dacă se citeşte între timp cartea lui E. Negrici) în viziunea macabră a fragilităţii valorilor culturale, care sunt perisabile în timp dacă, de la o epocă la alta, nu mai sunt, în fond, aceleaşi din moment ce trebuie reinterpretate din perspectiva prezentului – noi neputând în mod real să ne plasăm în epoca în care textele au fost scrise, pentru a le înţelege şi aprecia. Întrebarea care se impune este: dacă un critic literar, precum E. Negrici, nu se poate întoarce în timp (nici măcar în timpul pe care l-a trăit) fără a deconstrui toate valorile culturale, ar putea el oare să se deplaseze într-un alt spaţiu cultural, cum este, de exemplu, cel românesc din Voivodina? *Se pare că în epoca postmodernă identitatea culturală, privită dintr-o perspectivă mitogenetică, deşi eliberată de corsetele socio-istorice, reprezintă doar libertatea „mitogenezei", deci o iluzie*. În mod evident, în epoca postmodernă, totul e mit şi iluzie ori „creare de sens" individual, ceea ce neagă posibilitatea de a vorbi despre distanţa dintre subiect şi obiect, care a definit istoria umanismului european, precum şi tradiţia sa epistemologică.

Privite din perspectiva sugerată de Negrici, eseurile de imagologie ale lui Slavco Almăjan din *Rigoarea şi fascinaţia extremelor* pot fi tot atât de bine rodul unor „compensaţii" în urma frustrărilor socio-istorice. Este, evident, necesar să se lărgească perspectivele. Căci, discursul autorului minoritar nu este reducţionist, iar abordările sale sunt foarte nuanţate şi complexe. La întrebarea care se leagă în concepţia cărţii lui S. Almăjan de natura identităţii minoritarului, el adoptă, în linii mari vorbind, tot o perspectivă postmodernă, care introduce ambivalenţa dintre subiectiv şi obiectiv. Ambivalenţa lui Almăjan însă nu este ancorată în iluzie, ca la Negrici, ci în singura certitudine posibilă: aceea de a exista ca fiinţă umană, lucru de neconceput în afara unei „identităţi specifice" şi tocmai subiectivismul acestei identităţi specifice marchează latura poetică a existenţei şi creativităţii:

> Va trebui să înţelegem, în definitiv, că identitatea rusticizată nu este o prioritate a minoritarului, ci, din contră, modernitatea sa, adevărul că existăm împreună cu alţii şi cu filozofia aplicabilă a lumii de astăzi. Va trebui să facem încă un efort ca să înţelegem că ea se află în câmpul energetic al oamenilor de creaţie şi că identitatea noastră tocmai în acest domeniu a atins momente sclipitoare: în literatură, arte plastice, muzică. (Almăjan 2007, 163).

Același Almăjan notează:

BDD-A31333
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:56 UTC)

> Într-un eseu al lui Hans Magnus Enzensberger, pe care l-am citit în versiune sârbească, scriitorul german se întreabă, la un moment dat, dacă este într-adevăr german? Dacă m-aş întreba eu, astăzi, aici, care este originea mea, aş răspunde clar că sunt magnetizat de originea poetică a *identităţii specifice*. (s.n., *Ibidem*, 58).

În acest sens, *poeticul, ca trăsătură specifică a identităţii creative şi existenţiale în egală măsură, compensează scepticismul cognitiv al postmodernismului, care neagă posibilitatea de a face diferenţa dintre adevăr şi aparenţă.* Viziunea postmodernă a lui Slavco Almăjan suprimă şi ea deosebirea dintre obiectiv şi subiectiv, dar rezultanta sa nu este scepticismul, ca în cazul lui Negrici, ci latura creativă a identităţii specifice, auctoriale.

Dacă prin preceptele postmoderne de sorginte franţuzească E. Negrici încearcă să pună sub semnul întrebării însuşi conceptul de „cultură majoră", Slavco Almăjan reuşeşte să convingă că postmodernismul poate oferi instrumentele necesare unei comunităţi minoritare pentru a-şi conştientiza identitatea culturală prin opere auctoriale autentice, ca mod unic de a supravieţui. Pendularea postmodernismului de azi între iluzoriu şi supravieţuire este fondată nu atât pe scepticismul cognitiv, cât pe un fel de „joc" identitar de genul „Dr. Jekyll şi Mr. Hyde" – un joc ce se desfăşoară pe o scenă globalistă, aceeaşi scenă pe care s-a afirmat, în prealabil, că identitatea este sociogenă şi determinată în primul rând prin şi de cultură. Dar cum noţiunea de cultură se află şi ea, actualmente, într-un proces de „renovare" (căci este supusă redefinirii valorilor), definirea identităţii noastre mai are niţel de aşteptat, fie ca suntem români majoritari, ori minoritari. Mai mult, prin extensie, se pare că aceleaşi probleme identitare şi culturale se pot referi tot atât de bine, astăzi, în epoca postmodernă, la orice naţionalitate a cărei limbă nu este una de circulaţie, fie că populaţia respectivă este minoritară ori majoritară.

Referinţe bibliografice

Almăjan, Slavco. 2007. *Hacienda cu beladone*, în „*Rigoarea şi fascinaţia extremelor"*. Panciova: Libertatea.

Assmann, Jan. 2005. *Kulturno pamćenje. Pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama.* Zenica: Vrijeme (Biblioteka Tekst).

Hobsbaum, Erik. 2002. *Doba ekstrema – Istorija kratkog Dvadesetog veka 1914-1991*. Beograd: Dereta.

Kuljić, Todor. 2006. *Kultura sećanja*. Beograd: Čigoja štampa.

Lotman, Jurij. M. 1976. *Struktura umetničkog teksta*. Beograd: Nolit.

Negrici, Eugen. 2008. *Iluziile literaturii române.* Bucureşti: Cartea Românească.

Patapievici, Horia-Roman. 2002. *Omul recent*. Bucureşti: Humanitas.

Simion, Eugen. 2007. *Fragmente critice V. Sfârşitul literaturii?* Bucureşti: Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă.

Todorova, Marija. 2006. *Imaginarni Balkan.* Beograd: Biblioteka XX vek: Krug.

BDD-A31333
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:56 UTC)